

Een stadswandeling door Zutphen, waarbij we vooral kijken naar lichtopeningen

Constant Willems

De hier beschreven wandeling gaat over lichtopeningen in gebouwen, en is als toelichting bedoeld op het artikel over dit onderwerp in dit nummer. We schenken hierbij alleen aandacht aan *dit* onderwerp en we zullen de historische en culturele waarde van de gebouwen buiten beschouwing laten.

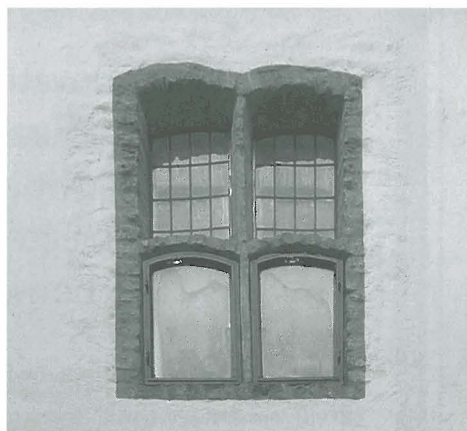
*Lange Hofstraat,
hoek Houtmarkt*

We starten bij de Wijnhuistoren en lopen de Lange Hofstraat in. Meteen op de hoek van de Houtmarkt bevindt zich een gevel met kruis- en kloostervensters (ijssalon La Venezia). Merk op dat de bovenkanten en de kalven (de tussendorpels) horizontaal zijn beëindigd in metselwerk. Dit is kenmerkend voor dit soort vensters uit het begin van de 14^e eeuw. Uit andere bronnen is bekend dat het pand inderdaad uit die tijd dateert. In de bovenste openingen van elk van deze vensters zat dus glas-in-lood, onderin zaten houten luiken. Mogelijk om deze reden waren de onderste openingen groter dan de bovenste: hout was immers goedkoper dan glas. De gevel is uitgevoerd in schoon metselwerk, maar u moet zich voorstellen dat hij oorspronkelijk was gepleisterd. De zichtbare boogjes boven de openingen in het onderste gedeelte van deze gevel dateren niet uit de bouwtijd.

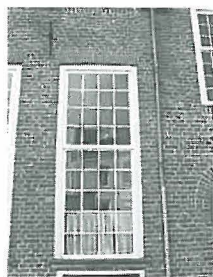
We gaan linksaf de Roode Torenstraat in. Boven nr. 13 ziet u hoog in de gevel een kruisvenster dat te voorschijn is gekomen bij de restauratie van deze gevel. De openingen zijn afgesloten met segmentboogjes, wat een constructieve verbetering is t.o.v. de hiervoor besproken vensters. De onderste openingen zijn voorzien van één plaat glas, wat

een juiste interpretatie is van een dergelijk venster. Immers, daar zat oorspronkelijk alleen maar een luik, geen glas in lood of iets dergelijks.

Rechtdoor naar nr. 12, De Munt. Op de verdieping zijn kruisvensters te zien, van het hiervoor besproken type. Omdat dit gebouw dateert uit 1354 is het niet waarschijnlijk dat er in de onderste openingen van de kruisvensters oorspronkelijk ramen met roedeverdelingen zaten. Ook hier sloten de luiken een open gat af. De ramen op de begane grond kunnen pas in de 18^e eeuw zijn aangebracht. Onder de twee kruisvensters aan de linkerkant kunt u in het metselwerk nog boogjes ontwaren, die aangeven dat er op de begane grond ook vensters zaten met glas-in-lood en luiken. Hoogstwaarschijnlijk zijn ze langer geweest dan hun broertjes op de verdieping,

Roode Torenstraat boven 13

De Munt, Kruisvenster (l), vroeg type schuifraam (r)

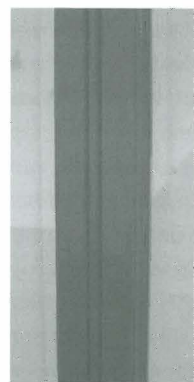
maar wel even breed. Ook deze gevel zal in de bouwtijd gepleisterd zijn geweest. Aan de rechterkant van dit pand bevindt zich een lager gedeelte, met twee schuiframen (boven de poort) van een vroeg type. De onderdorpels zitten op de juiste wijze in het metselwerk. Eerst een platte laag en daaronder een halfsteens rollaag.

Rechtsaf de Raadhuissteeg in. Nummer 15 laat schuiframen zien die stolpramen suggereren in de middenstijl. U kunt dit verschijnsel in talloze schuiframen in Zutphen zien.

Nummer 11A heeft pleisterwerk waarin een blokmotief is aangebracht. Dit was een gebruikelijke wijze van decoreren in de 13^e eeuw. Overigens zal het pleisterwerk op deze gevel niet uit die tijd stammen.

Rechtsaf naar de zijgevel van de Burgerzaal (aan de linkerkant). Hier zien we klooster-

vensters met twee kalven. Alle horizontale elementen zijn uitgevoerd in natuursteen. De Burgerzaal is gebouwd rond 1450.

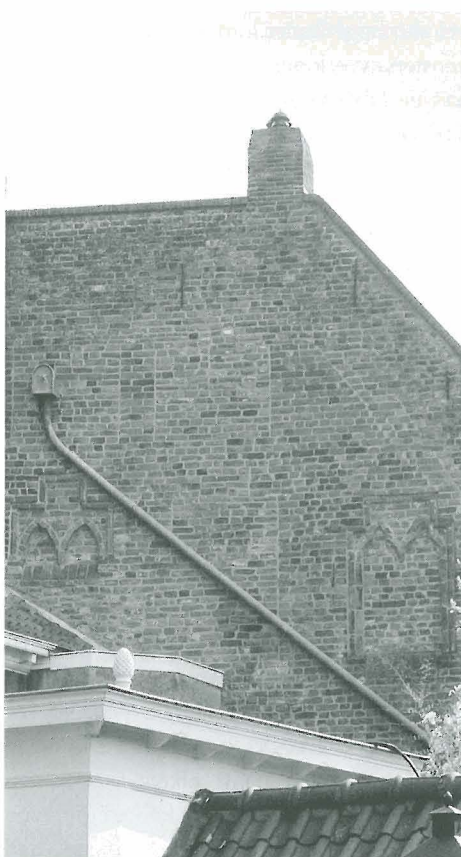

Suggestie van een stolpraam

We lopen nu even terug en houden rechts het Kerksteegje totdat we de Roode Torenstraat weer inlopen, en gaan vervolgens richting de kerk. Op de

Burgerzaal, kloostervenster met twee kalven

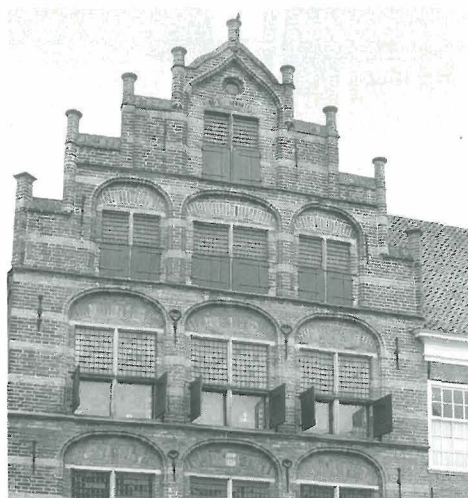
Romano-gotische vensternissen

St. Walburgis. Onder bolvenster, boven kruisvenster

hoek zien we de witte gevel van Proostdijsteeg 1. Ook hier is een blokmotief zichtbaar. Aan de kant van de kerk een tufstenen gevel van hoge ouderdom met een paar kruisvensters. We lopen achter de kerk langs tot aan de Librije (lagere aanbouw van de kerk aan de zuidzijde). We stoppen hier en kijken achterom en zoeken de hoge gevel boven de witte garage (met de schuin lopende hemelwaterafvoer). In het metselwerk zijn laat 13^e eeuwse z.g. Romanogotische vensternissen te zien. Als u goed kijkt dan zult u steeds meer bouwsporen van deze nissen in het metselwerk ontdekken. Een paar van deze nissen hadden vensteropeningen, niet allemaal.

U moet zich voorstellen dat alles gepleisterd was, waarbij de nissen hoogstwaarschijnlijk van geschilderde gotische motieven waren voorzien. We lopen nog even rechtdoor en stoppen voor de deur van Kerkhof 16 (Grafisch Museum). Als u van hieruit naar de kerk kijkt dan zult u in het lagere gebouw een bolvenster ontdekken. Dus twee vensteropeningen naast elkaar gescheiden door een middenstijl. We komen dit type haast niet tegen in de stad. Overigens had het echte bolvenster aan de ene opening

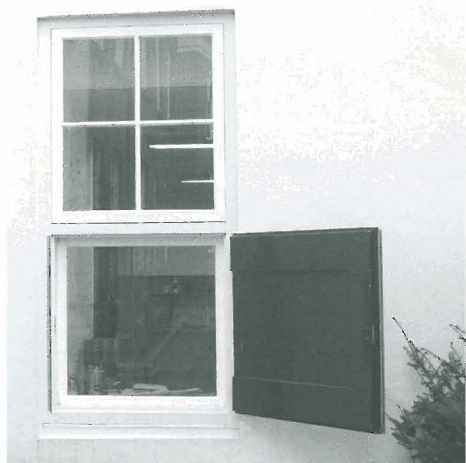
Het Bolwerck

een luik en was de andere opening voorzien van glas.

We lopen weer helemaal terug naar de gepleisterde gevel van Proostdijsteeg 1. Bij de deur ziet u nog een bord waarop de reconstructie van de net beschreven achtergevel is uitgebeeld.

U loopt de Proostdijsteeg in tot nummer 2. Hier kijkt u achterom en richt uw aandacht op de hoge topgevel met twee Romanogotische nissen. De luiken die er voor zitten sluiten originele lichtopeningen af. Het is alleen jammer dat ze niet goed zijn aangebracht. De luiken horen aan de binnenkant te zitten, in daar nog steeds aanwezige luikspoonningen. Tot aan de 14^e eeuw was het overal gebruikelijk dat luiken aan de binnenkant van de openingen zaten.

We draaien ons weer om en lopen rechtdoor de Zaadmarkt op, richting de poort van het Bornhof, naast nummer 103. Onderweg kijken we nog even naar rechts naar de fraaie gevel van het Bolwerck, rijkelijk voorzien van kruisvensters met natuurstenen onderdelen. Merk op dat de onderste openingen op de juiste wijze zijn voorzien van één

Bornhof, kloosterkozijn

plaat glas, vóór het later aangebrachte glas in lood.

We lopen door de poort het Bornhof in. Daar aangekomen zien we uiterst rechts (goed zoeken en ver doorlopen, het huisnummer is 22a) een voorbeeld van een kloosterkozijn, naast een deur. Een kozijn dus met boven een raam en onder een luik. Hoewel het misschien geen oorspronkelijk element is laat dit zien hoe een kloosterkozijn er uit zag. Ze zijn erg zeldzaam in Zutphen.

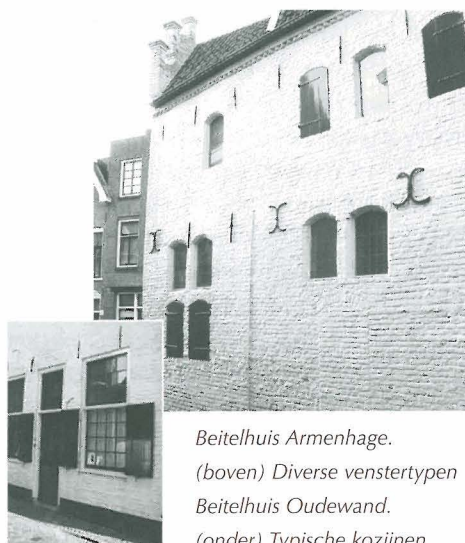
We houden links aan en lopen voor het Borrohuis langs tot aan nummer 33. Ook hier draaien we ons om en kijken naar de gepleisterde gevel van het Borrohuis. De voorgevel is voorzien van later ingezette ramen. Ongetwijfeld zal een middeleeuwer hier kruisvensters in een gepleisterde gevel hebben gezien. De kopgevel laat de oorspronkelijke situatie zien, hij is nog steeds voorzien van een pleisterlaag. Het huis werd gebouwd in 1343.

We gaan vóór nummer 33 rechtsaf en lopen onder het poortje door naar de Schupstoel. Rechtdoor richting Beukerstraat, daar rechts-

Borrohuis, let op de kopgevel

af en meteen weer links de Oude Wand op. We lopen hier naar het beitelhuis recht voor ons. Aan dit driehoekige huis is veel te zien. In de linkergevel zien we een aantal kozijnen van het overgangstype. Kozijnen voorzien van luiken in het onderste gedeelte, terwijl de onderramen waren voorzien van schuiframen. Een kruising dus van een kloosterkozijn en een schuifraam. Verder vinden we hier 18^e eeuwse schuiframen en aan de rechtergevel een verzameling vensters van diverse typen. In het midden bevindt zich

Beitelhuis Armenhage.

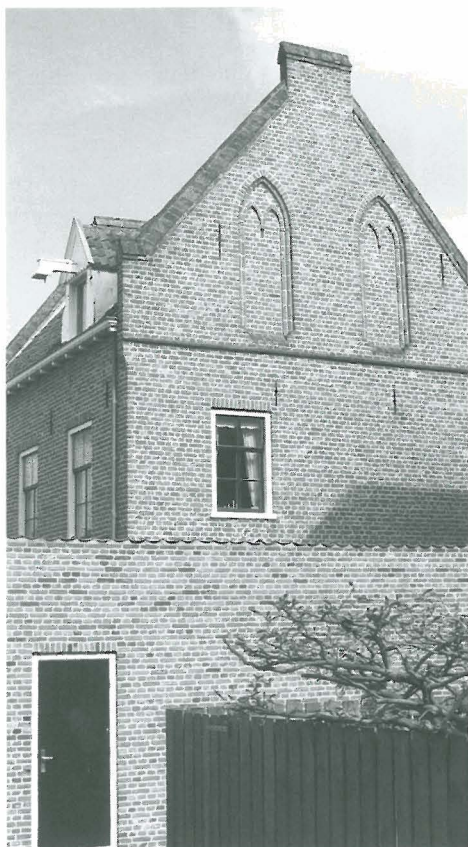
(boven) Diverse venstertypen

Beitelhuis Oudewand.

(onder) Typische kozijnen

Leerinckhuis met drie gotische vensternissen

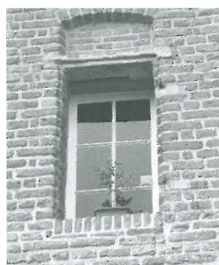

Leerinckhuis, andere kopgevel met twee nissen

een bolvenster, al is de middenstijl wat breed. Deze gevel laat veel bouwsporen uit het verleden zien.

We lopen verder de Oude Wand in. Bij nummer 94 aangekomen (aan de linkerkant) zien we rechts daarvan een hek. Op werkdagen staat dit meestal open. Loopt u gerust even naar binnen en kijk naar de gevels aan

de linkerkant. Ergens op de achtergrond boven overdadige klimop vindt u dan een kopgevel van het huis Leerinck aan de Agnietensteeg.

*Agnietenhof.
Kloostervenster*

Drie gotische vensternissen sieren de gevel van dit 14^e

eeuwse huis. Terug naar de Oude Wand en dan links af naar de toegangspoort van de Agnietenhof. We lopen door de poort en als we daaruit komen zien we boven de toegang een klein kloostervenster.

Het aardige is hier de wonderlijke verhouding tussen de bovenste en de onderste opening. Mogelijk speelden ook hier de hoge kosten van glas-in-lood een grote rol, maar het kan ook zijn dat het plafond daar erg laag zat. Wanneer u vanuit dit punt de gevels in de buurt bekijkt, zult u veel bouwsporen van kloostervensters vinden. Maar wat wilt u ook, u bent hier in een klooster! Rechts op de hof, in de uiterste hoek vindt u de gevel van de refter met daarboven het dormitorium. De refter had grote vensters, want het was de eetzaal. Het

Een opmerkelijke gevel in de Vaalstraat

dormitorium, waar de nonnetjes sliepen, had kleinere vensters. Merk op dat dit gebouw aan de straatkant in oorsprong geen vensters had. De kozijnen die er nu zitten zijn niet van de bouwtijd. Het had alles te maken met het gesloten karakter van dit klooster.

We verlaten deze rustige plek via de poort waardoor we zijn binnengekomen en slaan vervolgens, op de Oude Wand gekomen, links af. We lopen terug naar nummer 100 en gaan daar rechtsaf de poort door de Agnietensteeg in. We lopen omhoog naar de winkel nummer 10/12 en kijken daar achterom naar de gevels van het Leerinckhuis. In de kopgevel zien we twee gotische nissen.

De andere kopgevel, met drie nissen, hadden we al gezien toen we het hek op de Oude Wand doorgingen. We lopen door tot

Beukerstraat 44

het einde van de steeg en kijken van daaruit naar het pand Beukerstraat 44. Wanneer u enige tijd naar de verdieping van dit fraaie pand kijkt zult u ontdekken dat de drie kruisvensters op de derde verdieping er eigenlijk niet kunnen zitten.

De twee buitenste zijn deels dichtgemetseld omdat het dak er achterlangs loopt. Dit is echter wel de oorspronkelijke toestand. Men deed er alles aan om een rijke uitstraling te krijgen, de symmetrie mocht niet verstoord worden. De schuiframen in de daaronder gelegen verdiepingen zijn natuurlijk latere toevoegingen.

We lopen naar de overkant van de straat en kijken van daaruit, nadat we ons omgedraaid hebben, rechts van ons, naar de geweldige kopgevel van het Assenhuis,

Houtmarkt 70

De deur van Houtmarkt 70

Ramen in Houtmarkt 73

Houtmarkt 73

Beukerstraat 65. In de gevel zit een aantal vensters die goed aangeven hoe dik de muur wel niet is. De gevel dateert uit 1391. Gezien het nauwkeurig aangehouden metselverband zal de gevel in oorsprong niet gepleisterd zijn geweest. Het liep tegen het einde van de 14^e eeuw en toen raakte het pleisteren van gevels in onbruik. We lopen vervolgens de Vaaltstraat in, die zich achter ons bevindt, en stoppen bij de brievenbus

vóór nr. 4 (aan de rechterkant). Van hieruit hebben we een goed uitzicht op een smal pandje aan de overkant van de straat. Als u lang naar deze gevel kijkt zult u veel ontdekken. Hier is uiterst nauwkeurig gewerkt door de metselaar; hij heeft goed laten zien wat hij kon! Links en rechts van de schuiframen op de verdieping zijn de afgekapte overblijfselen te zien van de natuurstenen dorpels van de

oude kruisvensters. Ook sommige duimsteentjes ten behoeve van de luiken zijn nog te vinden. Overigens vinden we boven deze schuiframen in het metselwerk z.g. accoladebogen. Dit in tegenstelling tot de schuiframen op de begane grond, die voorzien zijn van segmentbogen.

We lopen weer terug naar de Sprongstraat, gaan hier links af en lopen door naar de fontein op de Houtmarkt. Daarachter, op nummer 70, zien we een rijke gevel voorzien van kozijnen die doen denken aan kruiskozijnen. Er zijn hier enige variaties op dit onderwerp bedacht. De toegangsdeur zit in een kozijn met ramen die kenmerkend zijn voor deze toepassingen. Een middeleeuwse metselaar zou deze vormen zonder meer vertaald kunnen hebben in metselwerk,

waarvan helaas in Zutphen geen voorbeelden meer te zien zijn.

Aan de overkant van de markt, tegenover dit pand vinden we op nummer 73 een goed voorbeeld van een oude gevel die voor wat betreft het metselwerk niet is gewijzigd. De huidige schuiframen zitten in de oorspronkelijke openingen die bestemd waren voor kruisvensters. De bovenlichten van deze ramen vertonen boogvormen die thuishoren in de tijd van de Empire, dus eerste helft van de 19^e eeuw. Ook de schuiframen zelf verraden deze stijl, wat te zien is aan de middenstijlen die uitgevoerd zijn als ware het stolpramen.

Wanneer we van hieruit richting de Wijnhuistoren lopen zijn we weer terug op ons uitgangspunt.